

BILAGA 1

Västernorrlands sju kommuner

STRATEGISKT
KULTURARVSPROGRAM
för Västernorrland 2021-2024

BILAGA 1

Västernorrlands sju kommuner

Samverkan med kommunal kulturverksamhet finns inom en rad områden. Hur kulturarvsarbete är organiserat i Västernorrland varierar från kommun till kommun. Gemensamt för samtliga kommuner är att alla kulturfrågor på senare år kommit att ingå i större politikområden. Det saknas handlingsplaner i flera kommuner och önskan om ett tydligare strategiskt arbete med kulturarv efterfrågas. Här har kommunerna möjlighet att koppla an kulturarvsarbete med andra områden så som hållbar utveckling och besöksnäring.

I länets sju kommuner finns idag inte någon nämnd som enbart hanterar kulturfrågor. I Sundsvall och Örnsköldsvik sker den politiska handläggningen av kultur- och fritidsfrågor i en och samma nämnd. I övriga kommuner ingår kulturfrågorna som del i större politiska ansvarsområden, ofta tillsammans med utbildnings- och samhällsbyggnadsfrågor.

Kommunförbundet Västernorrland är en intresseorganisation för kommunerna i Västernorr-

lands län. Förbundets huvuduppdrag är att stödja kommunerna i det primärkommunala uppdraget att leverera välfärdstjänster av god kvalitet till sina medborgare. Detta genomförs genom att samordna kommunal samverkan och initiera kunskapsbaserat utvecklingsarbete. Förbundet har också uppdraget att vara en aktiv regional aktör. Förbundet ger ett kommunalt perspektiv på välfärdsfrågor och regional utveckling i kontakter med andra organisationer och myndigheter. Kommunförbundet samverkar med Sveriges Kommuner och Regioner och med övriga kommuners regionala förbund eller motsvarande. Ungdoms- och kulturpolitiska frågor har getts ett allt större utrymme inom kommunförbundets verksamhet. Det handlar bland annat om att främja ungas tillgång till välfärd och inflytande genom ett kunskapsbaserat utvecklingsarbete. Kommunförbundet samarbetar på länsnivå med regionen och länsstyrelsen inom ett flertal områden, exempelvis i genomförandeorganisationen för den regionala utvecklingsstrategin (RUS), i samverkansorganet Kulturforum och i EU-sammanhang.

Framsidan:
Norrdans, "Take Away".
Foto: Lia Jacobi, Norrdans

Baksidan:
Sollefteå i vinterskrud.
Foto: Mostphotos

Härnösands kommun

Härnösand har en historisk stadskärna belägen på ön Härnön vid Ångermanälvens mynning i Höga Kustens södra skärgård. Det goda läget har medfört att Härnösundet sedan förhistorisk tid varit en central mötes- och handelsplats med kulturmiljöer som sträcker sig minst 8 000 år tillbaka i tiden. Kultur- och naturarven återfinns i landskapsbilden med stads- och landsbygd, kust och inland, öppen mark och djupa skogar. Men även i lämningar från historiska boplatser, jordbruksbygd, handelsplatser, det maritima arvet som sjöfartsstad, skolestaden med Norrlands första gymnasium, ett administrativt centrum och en stark militär närvaro. Kulturarvet är varierande och manifesteras bland annat i byggnader, rika arkiv, innehållsrika samlingar och inte minst i den litterära traditionen.

Det materiella kulturarvet är inbyggt och synligt i stadsstrukturen, bostadskvarter, landskapsbild och genom gestaltning och utformning. Det immateriella kulturarvet finns i berättelserna om personer som levt och verkat på dessa platser. I Härnösand inkluderas dessa perspektiv och nya plattformar skapas för att synliggöra dessa berättelser. Här ska en bred representation, en mångfald av berättelser och perspektiv eftersträvas för att återge en mer mångfaceterad och fullständig bild av samhället och livet i Härnösand.

Härnösand vill ta vara på erfarenheter från en lång historia och ser den ibland återkomma i ny skepnad. Kopplingen mellan dåtid, nutid och framtid ska vara närvarande och ett ansvar inför kommande generationers möjlighet att dra nytta av tidigare generationers erfarenheter. En gestaltning av historien kan exempelvis återses i det nutida offentliga konstverket Eldsblommorna, där blommorna lyser för besökare och invånare i Härnösand. Konstverket möjliggjordes genom enprocentsregeln, antagen av Härnösands kommun. Eldsblommor förmedlar berättelsen om de många stadsbränder som kunde ha förintat staden men som istället skapat den glöd som finns hos människorna som brukar platsen. Det berättar också om hur stadens fortlevnad säkrades genom tekniska innovationer som det tidiga införandet av det första kommunala elverket, vilket resulterade i att Härnösand blev en av de första städerna i Europa med elektrisk gatubelysning.

Härnösands goda läge på Härnön har varit grundläggande för stadens etablering och som strategisk punkt för handel och sjöfart under tusentals år. Ett läge som fortsätter att präglar näringsliv, invånare och besökares vardag än idag i Härnösand genom att den maritima närvaron och utvecklingen fortsatt är stark. Centrala staden befinner sig på en ö med broar som öppnas för besökare som väljer den

Eldsblommor.
Foto: Frida Sjögren

stillsamma seglingsvägen inomskärs istället för att möta vågorna utanför Härnön. Broar som många gånger bytts och utvecklats för att anpassas efter sin tids ideal och behov. Med blicken mot framtiden kommer hamnverksamhet tillsammans med besöksnäringen vara starka aktörer för Härnösands maritima arv, genom utvecklingen av en ny kaj för besökare och utvecklingen av ett maritimt kluster i Härnösand.

Efter kusten finns många fiskelägen kvar som sakta omvandlas till besöksmål och populära boendemiljöer. Här finns berättelsen om invånare som fiskaren Fanny Boström född år 1881 (även kallad Lång-Fanny) som levde i Solumshamn och som rodde in till Fisktorget för att sälja sin fisk under fiskesäsongen. Fisktorget är idag platsen bakom Härnösands konsthall, och har länge fungerat som parkeringsyta, ambitionen är att omvandla området för att bli en del av mötesplatsen och stråket kring Härnösands torg.

Härnösand har förvaltat erfarenheter och arkiverat kunskaper under flera hundra år genom våra många arkiv och myndigheter. Arkiven har stor betydelse ur både kulturarvs- och demokratisynpunkt, och möjligheten att ta del av arkiv skapar förutsättningar för en öppen diskussion och därmed ökad delaktighet i det demokratiska systemet. Härnösand tar arkiven in i framtiden genom att möjliggöra för nya arkivtableringar.

Kramfors kommun

Höga Kusten och Ådalen har många unika och intressanta platser med spår av jordbrukarsamhällets och industrisamhällets utveckling som format och förändrat landskapet. Vårt världsarv Höga Kusten har en unik natur som vittnar om inlandsisens enorma kraft och påverkan på landskapet. Höga kustens naturformationer kan upplevas samtidigt som vi ser boplatser med lämningar från stenåldersmänniskornas kultur fram till nutida bebyggelsefaser. Ångermanälven är livsnerven genom alla tider.

Arbetet med Ådalens industrihistoria i ett vidare perspektiv fortsätter med förnyad kraft och kommer att lyfta fram den oerhörda betydelse som sågverksindustrin och trävaruexporten i vårt område haft för den ekonomiska utvecklingen i Sverige, i Europa och för många platser världen över. Utvecklingen åskådliggörs i "lager" så att den idérikedom och de kapitalflöden som ligger till grund för industrilandskapets utveckling synliggörs och platsernas historiska betydelse tydligt framträder.

Kulturarvet i Kramfors kommun har mycket gemensamt med grannkommunerna. Det gäller fortida lämningar, de många kyrkobyggnaderna från den rika medeltiden, de gemensamma näringarna, herrgårdarna, transportlederna på land och till sjöss för att nämna något av det vi delar och som också visar

på omfattande kontakter med vår omvärld. Allt är spännande delar av kulturarvet att bygga vidare på som ett led i utvecklingen av besöksnäringen.

Kulturarvet korsbefruktas med besöksnäringen och fördjupas när en bred och öppen dialog mellan entreprenörer, näringsliv och många ideella krafter äger rum. Idéer och nytänkande prövas inom olika områden. Kommunen är ett stödjande nav för de varierande verksamheterna. Det är en dynamisk process som skapar attraktiva besöksplatser där helheten presenteras och öppnas utåt och möter besökarna.

Kulturarv, kulturmiljöer och kulturvärden i Kramfors kommun visas med en generationsöverskridande bredd och förnyade presentationssätt. Informationen görs lättillgänglig och överskådlig. Arbetet med att utveckla den digitala presentationen fortsätter. Besöksplatserna ges bildande information om historia och sammanhang med de ställda utgångsfrågorna: Vem? När? Vad? Hur? och Varför?

Redan under förhistorisk tid skapade utbyten av råvaror, handel och hantverk en stor rikedom och var grunden för överlevnad och utveckling i vår region – sakförhållanden att lyfta fram och ge sin rättmätiga betydelse med djupare och vidare perspektiv. In-

dustriernas etablering med skogen som råvara och vidare förädling till trävaror, papper, sprit, hantverksprodukter och den stora exportens betydelse för utvecklingen. Uppbyggnaden av städer, järnvägar och gruvor världen över slukade gigantiska mängder timmer och trävaror – vårt område var en stor exportör. Industrietableringarna skapade stor dynamik för befolkningstillväxten. Arbetarnas Ådalen, massaindustrierna, timmerskiljet i Sandslån och Mjälloms många industrier ska tydligt presenteras.

Kunskaper i historia ger oss identitet och insikter om bygdernas förflutna. Platsers alla inneboende lager och kommunens betydelse i ett större sammanhang skapar förståelse för varför nutiden ser ut som den gör och ger oss vidare dimensioner till kulturlandskapet som omger oss. Vi börjar förstå betydelsen av gamla gravhögar och ruiner, pålade strandkanter och uppstickande timmer i älvarna, platser med minnesmärken och betongfundament från fabriker, allt är spår av människor och verksamheter styrda av tidsåldrarnas idéströmningar och dynamik.

Kulturarvet är en pedagogisk resurs när historiska händelser som häxprocesserna, rysshärjningarna och industrialiseringen lyfts fram och sätts in i ett vidare sammanhang. Ett kulturarvspedagogiskt samarbete med Hålså folkhögskola och grundskolorna är påbörjat.

Hembygdsföreningar, studieförbund och andra ideellt drivna verksamheter bidrar till levande bygder och besöksnäringen. Dialog och nära samarbete skapar nya möjligheter. Svanö är ett exempel på hur historia och industriarv kan levandegöras med fotografier, berättelser och lättillgängliga besöksplatser.

Kramfors kommun kommer under kommande år lägga kraft på att lyfta fram:

- Industrieravets betydelse med Sandslåns timmerskilje, Mjälloms industrier och fördjupning av begreppet Ådalen 31, arbetarnas försörjning och villkor.
- Fiskelägenas kulturhistoriska värde, tidigare ett centrum för fiskerinäring och förädling, en etablerad flerhundraårig matkultur som kan utvecklas, yrkesfiskets förändring och villkor.
- De rika äldalarnas förutsättningar för odling och bebyggelse, grödornas anpassning och bondebefolkningens villkor.
- Häxprocesserna och ytterligare utveckling av pedagogiska samarbeten.
- Vandringslederna tillgängliggörs, utvecklas och berikas ytterligare med kulturlandskapets spännande historia och upplevelser längs vägen.
- Att förmedla kunskaper i olika dimensioner, digitalt och analogt.

Sollefteå kommun

I Sollefteå finns ett varierat utbud av kulturarv med utspridda lämningar och spår så som gravhögar, fångstgropar, hällmålningar, och lämningar från boplatser från tusentals år tillbaka. Där sticker Nämforsen naturligtvis ut som ett av Europas största enskilda hällristningsområde. Det mer långsiktiga kulturmiljöarbetet fick en större tydlighet sedan kommunfullmäktige 1992, efter många års förarbete, antog kulturmiljöförvaltningsprogrammet. Programmet innehåller resultatet av den översiktliga bebyggelseinventeringen över hela kommunen, förutom avlägsna byar och fåbodar. Ett värdefullt inslag är den historik som sammanställts över kommunens utveckling och bebyggelsehistoria. Hur kulturmiljöarbetet skulle fortsätta anges i ett eget åtgärdsprogram.

I syfte att dels genomföra kommunens åtgärdsprogram dels bevaka aktuella kulturmiljöfrågor inrättades 1997 kulturmiljökommittén. Den har till stora delar genomfört kommunens nuvarande åtgärdsprogram. Kommittén har utgivit 33 publikationer för att öka intresset för byggnaders kulturhistoriska värde och göra omgivningens historiska sammanhang levande. Utöver detta har kommunen tagit fram en arkitekturguide för enstaka kulturhistoriska byggnader. Dokumentationen av fjällbyar har varit ett prioriterat arbete. Inventeringen på b-

jades 1998 och fyra delrapporter har publicerats. Hösten 2006 gavs boken Skogsbyar ut i 4 500 exemplar, författad av Ann Renström. 2012 utkom boken I ådalarna som bygger på flera tidigare dokumentationer/publikationer. Geografiskt kompletteras dessa böcker med jubileumsboken 2017, Sollefteå stad 100 år. En omfattande översyn av kulturmiljöförvaltningsprogrammet påbörjades 2019 och ska vara klar 2021.

KULTURARV I SOLLEFTEÅ

Vid Nämforsen i Näsåker finns cirka 2 600 hällristningar bevarade på de nakna klipphällarna. De äldsta antas vara cirka 6 000 år gamla. Vanliga motiv är älgar, båtar och människor men många av figurerna är än i dag svåra att tyda. Den stora mängden hällristningar vid Nämforsen visar på att området varit en viktig plats under forntiden, som mötesplats, boplatser och troligen även som kultplats. Nämforsens hällristningsmuseum i Näsåker visar i utställningen Jägerstenåldern bilder, filmer och information om hällristningarna och dess historia. Där finns också information om de 20-tal unika hällmålningar från stenåldern som finns spridda i kommunen och i övriga länet. Fyndmaterial från de utgrävningar som gjorts vid Nämforsen visas i utställningen Folket vid fors. 1944 grävdes norra Europas fyndrikaste stenåldersboplatser ut på södra sidan av älven vid

Nämforsen. Några av de över 100 000 fynden finns på museet. I Sollefteå har det funnits totalt sex järnbruk (Graninge, Forse, Gålsjö, Sollefteå, Björkå, och Högfors), där Graninge och Gålsjö är bland de bäst bevarade.

Sollefteå museum verkar för ett bevarande och utvecklande av vårt lokala kulturarv. Förutom utställningar anordnas föredrag och berättarkaféer med fokus på vårt kulturarv. I utställningarna använder museet också bilder från kommunens bild databas som omfattar fler än 65 000 bilder. Bilderna är tillgängliga för allmänheten och är sökbara på museets hemsida.

ÅDALEN I KONSTEN

I vårt kulturarv intar bildkonst något av en särställning genom att så många sedermera berömda konstnärer vistats och verkat i våra trakter. Pelle Molins, Carl Johanssons och Helmer Osslunds bilder kan sägas vara arketytiska. Deras övre Ådalen är ett ideallandskap med skummande forsar, böljande linjer och sommarnattens ljus. Efter dem kom under andra världskriget Sven X:et Erixson, Hilding Linnqvist, Eric Hallström, Hugo Zuhr, Gideon Börje, Kalle Hedberg med flera. Vårt landskap är i sig vackert och en målning kan mer än ett foto förstärka suggestionen genom betraktarens med-

verkande fantasi och tillägnande av konstverkets underförstådda budskap.

Österåsens sanatorium öppnades 1901 och byggnaderna ritades av arkitekten Fredrik Liljekvist. Det var en av de institutionsbyggnader av kolossalformat som byggdes i Sverige i slutet av 1800-talet. Bebyggelsen och parkanläggningen är i stort sett oförändrad sedan begynnelsen. Fram till 1960 fungerade Österåsen som konvalescenthem för lungsjuka, därefter för allergiker, reumatiker och astmatiker för att 1982 omvandlas till hälsohem drivet av Region Västernorrland. Verksamheten har därefter vidgats till att behandla flera livsstilsrelaterade sjukdomar, därav namnändringen till Livsstilsmedicin Österåsen. Hela kulturmiljön inklusive omgivande park, trädgård och skog har alltsedan starten 1901 varit en viktig del i behandlingen.

Sundsvalls kommun

VÄRDEFULLA KULTURMILJÖER

Sundsvalls historia präglas av havet, älvarna och skogen och rymmer en mångfald av berättelser och perspektiv, från förhistoria till nutid. Sundsvall grundades 1621 och var vid 1800-talets slut en sågverksmetropol av nationell betydelse. I kommunen finns många intressanta kulturmiljöer, inte minst Sundsvalls stenstad som är riksintresse och en av landets mest välbevarade stadsmiljöer från det sena 1800-talet. På Stenstan Visitor Center, Sundsvalls museum och under den historiska stadsfesten Stensandagarna kan besökare uppleva och lära sig mer om Stensandans kulturarv och Sundsvalls industrihistoria.

Längs kusten, i historiska fiskemiljöer, i älvdalarnas kulturlandskap, och i bruksmiljön Galtström finns många andra intressanta kulturmiljöer väl värda ett besök. Sundsvalls kommun äger och förvaltar tre prioriterade kulturmiljöer: friluftsmuseet Norra berget, skogshemmanet Gudmundstjärn och Svartviks industriminnen. Sundsvalls kommun förvaltar även informationsplatsen vid riksintresset Nolby högar. Förutom Sundsvalls kommun, som är en central aktör i kulturarvsarbetet, har fastighetsägare, entreprenörer och föreningsliv en viktig roll i bevarande, utveckling och förmedling av Sundsvalls materiella och immateriella kulturarv.

KULTURARVSARBETE OCH SÄRSKILDA SATSNINGAR

2017 tog kommunfullmäktige beslut om en kulturpolitisk strategi för Sundsvalls kommun. Strategin har tagits fram i bred dialog med allmänhet, föreningar, kulturaktörer med flera. Vision, mål och prioriterade områden ligger till grund för kulturarvsarbetet fram till och med 2023. Målsättningar handlar bland annat om att ge perspektiv och att bidra till ökat deltagande med särskilt fokus på barn och unga.

I strategin lyfts de nationella minoriteternas rättigheter och möjligheter. Sundsvall är finskt och samiskt förvaltningsområde, vilket bland annat innebär att personer som talar finska och samiska har rätt till information och kultur på sitt språk samt möjligheter till delaktighet och inflytande. En fördjupad studie och kartläggning av den samiska historien och närvaron i Sundsvalls kommun gjordes 2019. Ambitionen är att arbetet fortsätter under 2020–2021 med ytterligare fördjupning och faktainsamling av samisk historia och platser.

Den fysiska kulturmiljön är viktig för förståelsen av ett samhälles plats och historia. Kommunen arbetar med att i all planering skydda områden med höga kulturvärden. För detta behövs bra kulturmiljö-

underlag och just nu pågår en revidering av dessa. Revideringen handlar om att tydliggöra vad som är karaktärsfullt och kulturhistoriskt värdefullt i kommunens olika områden. De nya underlagen ska vara användarvänliga och fungera i till exempel bygglovshandläggning och för allmänheten. Kommunen arbetar också med att utveckla förvaltningsövergripande arbetssätt för det nya politikområdet Gestaltad livsmiljö, där kulturarv är en del.

Att stärka besöksnäringen är ett prioriterat område i kommunen. På Norra berget pågår investeringar för att bibehålla och utveckla platsen. Även vid Svartviks industriminnen satsar kommunen genom att lyfta det gröna kulturarvet och ge utrymme för fler aktörer att vara verksamma i området.

På Sundsvalls museum pågår ett arbete med att förnya basutställningen som visar fynden från gravfältet i Högom. Syftet är att genom en mer komplex historieskrivning förmedla kunskap om folkvandringstiden och utmana stereotyper och normer som ofta förekommer i förhistoriska utställningar. Med utgångspunkt i genomförd förstudie kommer en ny basutställning att byggas upp inom de närmaste åren.

Under 2020 upphandlas en konstnärlig gestaltning till minne av Frida Stéenhoff, författare och debattör som under en period vid förra sekelskiftet levde och verkade i Sundsvall. Gestaltningen kommer att ta plats mitt emot Sundsvalls teater, där flera av Frida Stéenhoffs dramer spelades. Stéenhoff var en tongivande företrädare i kampen för kvinnlig rösträtt under början av 1900-talet. Hon var också den första i Sverige som använde begreppet "feminism" i betydelsen "lika rättigheter och möjligheter för kvinnor och män".

Det strategiska arbetet med digitisering¹ fortsätter. Dels görs ännu en satsning för att tillgängliggöra fler fotografier och föremål på webbplatsen Digitalt Museum, dels publiceras och tillgängliggörs intressanta lokalhistoriska arkiv och dokument via webbplatsen Sundsvallsminnen. En del av detta är det transkriberingsprojekt som bjuder in volontärer att göra avskrifter av äldre svårtillgängliga dokument. Sundsvalls 400-årsjubileum kommer att äga rum 2024 då staden stadfästes av Gustav II Adolf. Inför jubileet arbetar kommunen på bred front för att skapa upplevelser, aktiviteter och möten för medborgarna. Sundsvalls museum planerar för en stor utställning om Sundsvalls historia, från 1600-talet till nutid. I utställningsarbetet prövas ett nytt arbetssätt, Tingens metod. Metoden utgår från föremålen och syftar till att hitta nya perspektiv på samlingarna som gör dem mer relevanta för dagens människor.

¹ Konvertering av information från analog till digital form.

Timrå kommun

Kulturmiljön i Timrå har utformats i ett långt historiskt förlopp från förhistorisk tid till vår egen. Olika tidsåldrar har präglats av olika näringar och lämnat spår i landskapet. Exempelvis kustens fiskemiljöer med fångstkulturen som den äldsta näringen och de bördiga markernas åkerbruk som tidigt var en dominerande näring. Med de tidiga industrierna började den genomgripande omvandlingen av det gamla agrarsamhället, som lett fram till vår tids verksamhets- och boendemiljöer. De spår denna utvecklingskedja lämnat ger Timrå en egen identitet som är viktig för kommunens invånare men också för besökare. I kommunens kulturpolitiska handlingsprogram 2010–2015 anges följande punkter som viktiga för utvecklingen av kulturmiljöerna:

- Kulturarvet ska användas som en resurs i den lokala utvecklingen i samarbete med olika frivilliga krafter i kommunen.
- Främja och utveckla företagande och entreprenörskap utifrån kulturarvets potential för näringsverksamhet.
- Främja och utveckla de kulturhistoriska miljöernas potential för kulturarrangemang.
- Utveckla de kulturhistoriska miljöerna både som besöksmål för kommuninvånarna och för turism.

- Främja kunskapen om vårt lokala kulturarv och kulturhistoriska miljöer framförallt som en del i barn och ungdomars lärande i skolan.
- Initiera till en helhetssyn av kulturmiljöernas byggnader i form av inventering och åtgärdsplaner.

Några exempel på kulturmiljöer och kulturarv i Timrå kommun Lögdö bruk, Sveriges första kommunala kulturresevat och en av länets bäst bevarade järnbruksamiljöer. Bruket anlades 1685 och var i drift till 1878 då man övergick till storjordbruk. Byggnader som kyrka, ladugård, herrgård, bagarstuga med olika byggår i en sammanhängande miljö ger en god bild av hur bruksmiljön en gång gestaltade sig. 2004 beslutade man att bilda ett kommunalt kulturresevat för att bevara och utveckla den industrihistoriskt värdefulla miljön. Genom att bevara Lögdö bruk ges möjligheter för dagens och framtidens människor att få en god inblick i hur bygden utvecklats under historiens gång. Bruksmiljön är klassad som riksintresse för kulturmiljövård.

Längst ut på Åstön ligger Skeppshamns fiskeläge. Källor från 1500-talet berättar om hur Gävlefiskare färdades längs Norrlandskusten för att fånga fisk. Kapellet som ligger endast en bit över havsnivå har funnits där i århundranden. Här finns fiskebodan

och ett litet fiskarmuseum som idag visar på hur fiskenäringen varit en viktig näring.

Den första industriverksamheten på Vivstavarv grundades 1797 som skeppsvarv men övergick 1852 till sågverk. 1907 startade sulfitfabriken och från 1961 till 2007 fanns här ett pappersbruk. Bruksamhället kring Vivstavarv visar på ett levande industrisamhälle med en obruten industrihistoria fram till och med 2007 då M-real som dåvarande ägare lade ner verksamheten. Fabriken är i dag i privat ägo och kommer att erbjuda lokaler för affärsutveckling. Miljön ger en god inblick i äldre tiders samhällsplanering och varierande byggnadsskick. Här finns en herrgård, brukskontor, spruthus (nuvarande kapell) och arbetarbostäder. Bruksmiljön är även den klassad som riksintresse.

Under perioden från 2012 fram till idag har ett flertal insatser gjorts för att ytterligare gestalta och levandegöra Timrås kulturhistoria. Bland annat har arkeologer från Länsmuseum arbetat med flera intressanta utgrävningar.

Stenåldersboplatsen i nuvarande Lagmansören, den enda kända stenåldersboplatsen i Medelpad har på nytt undersökts. Ett större arkeologiskt utgrävningsarbete har genomförts i Timrådalen i ett gravområde från järnåldern, tillhörande en stormannagård från 200-talet till 600 eller 700-talet. I samband med restaureringen av Timrå kyrka gjordes utgrävningar under kyrkan och ett hittills okänt källarvalv frilades. Fyndet har inneburit att den äldre historieskrivningen delvis måste skrivas om. I Skeppshamn på Åstön har utgrävningar genomförts för att frilägga ett sjunket 1600-talskepp.

Ånge kommun

I Ånge kommun finns Sveriges geografiska mittpunkt. Här är det nära till allt. Till fjällen och till kusten, till tätorternas myller och de orörda områdenas stillhet, till det dramatiska och det finstämda, till människor du känner och människor du aldrig har mött. Här finns ett av Norrlands största gravfält från den yngre järnåldern, spår efter flottning, fäboddrift och pilgrimsleder.

Här finns också en skans som skulle skydda befolkningen från danskarnas plundringsräder under 1600-talet och mer fredliga spår efter svedjebrukande finnar som i början av 1600-talet bosatte sig i området. Arbetet med kulturarv och kulturmiljö kretsar i Ånge kommun mycket kring samarbete. I kommunens översiktsplan finns rekommendationer för hur hus och kulturmiljöer ska bevaras. Kultur-enheten samarbetar mycket med bygg- och miljökontoret, länsstyrelsen och länsmuseet. Ånge kommun har också ett föreningsarkiv som innehåller handlingar från 300 föreningar som verkar eller har verkat i kommunen. Arkivet är en värdefull källa till lokalhistorisk kunskap.

NÅGRA AKTUELLA PROJEKT

Eldnäsets flottningsmuseum, som drivs i samarbete med Haverö hembygdsförening, står inför upprustning Haverö strömmar med sin kvarn och mjölnar-

bostad är aktiv under sommaren med café och utställningar. Borgsjö skans ska röjas och bli mer tillgänglig. Löpgravarna röjs och informationen utökas och förbättras i samarbete med länsmuseet. Under senare år har kommunen genomfört ett projekt om bykistor. Byordningen som utfärdades år 1758 stadgade att vare by i Medelpad skulle ha en bykista med tre lås vilkens nycklar skulle finnas hos tre olika personer. Bykistan blev ett säkert förvaringsställe för byns gemensamma dokument. Syftet med projektet har varit att bevara bykistorna för kommande generationer och att tillgängligheten ska förbättras. I kommunen har man flera år arbetat med ett projekt kring digitalisering av kulturarv i samverkan med hembygdsrörelsen och Riksarkivet MKC. Arbetet fortsätter kommande år med målsättning att bli en regional resurs

LÅNGSIKTIGA MÅL FÖR 2015-2018

Ambitionen är att bevara kulturarvet för framtiden. Dock innebär inte det att allt ska konserveras, en rimligt god portion sunt förnuft bör användas. Kopplingen till kulturturismen är viktig. Fortsatt samarbete med länsinstitutionerna är en självklar förutsättning för kulturarvsarbetet.

Vi arbetar efter följande mål:

- Främja levande kulturarv och kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Ett välkomnande och inkluderande arbetssätt i integrationsfrågor utvecklas med kulturen som viktigt redskap. Arbetet ska präglas av en bredare kultursyn som inkluderar fler människor, berättelser och perspektiv.
- Verka för att kulturarvet görs tillgängligt och ses som en resurs för kommunens utveckling. Arbetet med att digitalisera kulturarvet ska fortsätta med målsättning att processen och materialet ska bli en regional resurs. Att tillgängliggöra delar av det digitaliserade materialet har hög prioritet.
- Vi ska arbeta för att alla samhällssektorer och medborgare tar ett ökat ansvar för kulturarvet.
- Kommunens kulturarv ska dokumenteras, bevaras och levandegöras, för att ge kommuninvånarna möjlighet att bli mer medvetna om sina rötter i lokalsamhället.
- Mer kulturarv blir tillgängligt för lärande och pedagogisk utveckling.
- Utbildningar i bevarandefrågor, innovation, entreprenörskap och nyföretagande inom sektorn.
- Fler ges möjlighet att bidra med berättelser och perspektiv på historien.
- Kulturella aspekter ska beaktas i planering och underhåll av offentliga miljöer.

NÅGRA EXEMPEL PÅ KULTURMILJÖER OCH KULTURARV I ÅNGE KOMMUN

Östra Finnbygden består av byarna Hjältanstorp, Munktorp, Saxen, Kilen och Storulvsjön. I början av 1600-talet kom svedjebrukande finnar från Savolax-området för att bosätta sig här och leta nya granskogsmarker att svedja. Östra Finnbygdens intresseförening bildades 1986 för att skapa

gemenskap och tillvarata finnbybornas intressen. I de olika byarna finns pörte (rökstuga), spånhyvel och järnframställningsplats som informerar om hur finnarna levde förr i tiden.

I början av 1600-talet tillhörde Jämtland och Härjedalen ännu Danmark-Norge. Under Baltzarfejden 1611-1612, gjorde danskarna plundringsräder mot gränsbyarna i Haverö och Borgsjö. Vid denna tid anlades Borgsjö skans till skydd för befolkningen. Borgsjö skans bestod troligen till en början av ett löpgravssystem från Borgsjöns sank stränder och upp till foten av Bergåsen. Innanför vallanläggningen låg Borgsjö medeltidskyrka och Borgsjöbyn, som då bestod av sex gårdar. Skansen fungerade som uppmarschområde för svenska trupper fram till 1718.

Vid Viknäset ligger ett av Norrlands största gravfält från den yngre järnåldern. Det var sannolikt järnåldersbönder från en närbelägen gård som begravde sina döda här. Ursprungligen fanns minst 15 gravhögar. Medelpads största depåfynd av sammanlagt 60 ämnesjärn har påträffats strax söder om Viknäset. Sveriges längsta träbro – Vikbron – är i dag, med sin längd på 133 meter mellan brofästena, längst i landet av denna typ av byggnadskonstruktion. Bron byggdes under 1800-talet i protest mot den tullavgift som utkrävdes när man skulle passera den dåvarande bron över Byforsen.

Mitt i Haverö vid Holmsjön ligger Eldnäset. 1869 anlade Ljunga Elfs Flottningsbolag en bas här med faktorbostad, magasin, arbetarbostad och smedja. Eldnäsets flottningsmuseum förmedlar minnen, episoder och fakta från en hundraårig arbetsepok genom flottarnas egna berättelser, foton, bildspel, filmer och föremål.

Örnsköldsviks kommun

Kulturarvet i Örnsköldsvik ska bevaras, användas och utvecklas. Kulturarvet ska vara en angelägenhet för alla invånare i kommunen och dess värden ska synliggöras och stärkas. I kommunen finns ett rikt kulturarv och en mångfald av kulturmiljöer som speglar kommunens utveckling från forntid till nutid. Kulturarvet utgör en resurs för kommunens och näringslivets utveckling, speciellt inom besöksnäringsområdet.

BEVARANDEMÅL

Örnsköldsviks kommun har satt upp följande bevarandemål för sina kulturmiljöer:

- Befintliga miljöer och bebyggelse skall betraktas som en tillgång, vårdas och hävdas.
- Förändringar ska ske med hänsynstagande till kulturvärdena.
- Fortsatt bruk och boende inom ramen för de värdefulla kulturmiljöerna ska eftersträvas.
- Varje ägare, såväl enskilda som företag, stat och kommun, ska uppmuntras till och avkrävas vård och hänsynstagande till den byggda miljön.

VÄRDEFULLA KULTURMILJÖER

Bland värdefulla kulturmiljöer i kommunen kan några objekt och kategorier nämnas: Förhistoriskt intressanta områden är Arnäsbacken med Sveriges nordligaste höggravfält och husgrunder från yng-

re järnålder och medeltid, Kyrkesvikens medeltida handelsplats med kyrkogrund, järnåldersgården på Genesmon och handelsstationen på Bjästamon från den yngre stenåldern.

Fiskelägen med Trysunda, Ulvöhamn, Grisslan, Marviksgrunnan, Sandviken och Skeppsmalen är fina exempel på värdefull kulturmiljö. Fäbodvallar, odlingslandskap och jordbruksbebyggelse som exempelvis Myckelgensjö med Gammelgården samt lämningar efter samisk kultur likaså. Bruksbebyggelse finns i Köpmanholmen, Moliden, Gideå bruk och Domsjö. Medeltida kyrkor kan besökas i Sidensjö, Grundsunda och Anundsjö. Örnsköldsviks centrum har också många värdefulla kulturmiljöer, exempelvis hamnkranarna, som är byggnadsminnen.

BESÖKSMÅL I ÖRNSKÖLDSVIKS KOMMUN

Inom Örnsköldsviks kommun finns en rad intressanta besöksmål som skildrar olika skeenden i bygdens historia och utveckling. Verksamheterna vilar främst på aktiva föreningar och ideellt engagerade människor. MoDomuseet i Moliden visar bland annat spåren efter MoDos vagga. Verksamheten är väl förankrad i lokalsamhället och utgör en viktig resurs för till exempel skolan. Tillfälliga utställningar visar konst och industrihistoria. MoDomuseet har också

ett nära samarbete med den industrihistoriska föreningen Primus motor, som visar delar av sin samling i museet.

De elva hembygdsgårdarna runtom i kommunen håller sommartid öppet med olika arrangemang och med möjlighet att uppleva miljöer, berättelser och samlingar.

Brynge kulturområde är ett riksintresse för kulturmiljövården. Området skildrar hur människan använt vattenkraften, från 1700-talet fram till idag. Här finns bland annat en lärftmangel och en såg samt två generationer kraftstationer. Sommartid är området öppet med visningar, programverksamhet och konstutställningar. I området verkar Örnsköldsviks kommun, Brynge kulturförening och Stiftelsen Sigrid, Johan och Jonas Nätterlunds minnesfond. Avkastningen från fonden används till inköp av konst och skulpturer för utsmyckning av offentliga lokaler och platser i förutvarande Nätra och Sidensjö kommuner.

I Herrgårdsparken i Köpmanholmen samverkar Örnsköldsviks kommun och Nätra Hembygdsföreningen om att erbjuda upplevelser i form av konst och kulturhistoria. Köpmanholmens bruksmuseum finns vid parken, och nu byggs också Ringarbönninga, ett kulturcentrum, upp i anslutning. Mikko Anderssons stiftelse med syfte att bevara och utveckla museiverksamheten i Köpmanholmen är en drivande aktör i området, likväl som Stiftelsen Sigrid, Johan och Jonas Nätterlunds minnesfond. 2015 färdigställdes ett besökscentrum för Ulvöarnas kulturarv i Ulvöhamn. Museet drivs av Ulvö kapellag. I Skeppsmalen finns Fiskevistet med restaurang och surströmmingsmuseum. Trysunda fiskemuseum berättar om fiskarkulturens vardag, dess redskap och metoder. På webbsidan Örnsköldsvik 10 000 år ligger exempelvis alla kända fornlämningar, förklaringar till ortnamn och 1600-talskartor inlagda, men det finns också möjligheten att utforska landhöjningens effekter på strandlinjen.

MÅL FÖR KULTURMILJÖARBETET OCH NÅGRA AKTUELLA PROJEKT

Kommunen bildar ett naturreservat vid Herrgårdssudden, Köpmanholmen. Här indelas reservatet i olika zoner, där olika värden får väga tyngst. Det är framför allt naturen själv som får råda, men också kulturmiljön med sågverksruinen och den gamla herrgårdsparken, friluftslivet, pedagogiken och konsten med mera. Överhuvudtaget är samarbetet nära mellan kultur- och naturmiljö i Örnsköldsviks kommun. I naturgruppen, som består av tjänstemän från olika förvaltningar i kommunen, arbetar man med båda fälten. Tillhörande råd och ting kopplar näringen, politikerna och föreningslivet till gruppen.

Kommunen har tidigare gjort stora satsningar för att tillgängliggöra skärgården och kommunens södra delar. Nu har turen kommit att lyfta de värden som finns i natur- och kulturlandskapet i de övre delarna av Anundsjö och Björna socknar. Här ska leder som går igenom de gamla lapps kattelanden rustas upp. Det är trakter med Sveriges kanske bästa renbetesland som fortfarande används av Vilhelminas samebyar. Lederna passerar också lämningar från det gamla jord- och skogsbruket.

Enheten för friluftsliv, kulturarv och konst har tagit fram en natur- och kulturarvsvägledningsplan som ska gälla i alla enhetens verksamheter. En naturguide, omfattande alla typer av besöksmål, har lanserats på Facebook och en webbplats med samma bredd kommer att vara färdigställd under våren 2021.

Örnsköldsvik har blivit del av finskt och samiskt förvaltningsområde och det ökar behoven av att på ett bättre sätt dokumentera och förmedla minoritetsgruppernas kulturarv. Ett gott exempel är restaureringen av Sjul-Jonssons skogssamiska timmerkåta i Locksta, där den samiska föreningen Orre-staare saemien sibire i samverkan med kommunen sköter kåtan och arrangerar en årlig guidning kring platsens kulturhistoriska betydelse.

 **Region
Västernorrland**

Region Västernorrland
871 86 Härnösand | Tel: 0611-800 00
www.rvn.se

 **Länsstyrelsen
Västernorrland**

Länsstyrelsen Västernorrland
871 86 Härnösand Tel: 0611-34 90 00
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland